

Dr hab. Marzenna Ciechańska, prof. ASP
sztuki plastyczne, konserwacja i restauracja dzieł sztuki
Wydział Konserwacji i Restauracji Dzieł Sztuki
Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie

**Recenzja pracy habilitacyjnej dr Małgorzaty Pronobis-Gajdzis
„Od projektu do konserwacji. Sztuka konserwacji zabytkowych kodeksów woluminy,
księgozbiory, biblioteki. Zabytkoznawcza analiza wartościująca”
oraz ocena dorobku naukowo-artystycznego i dydaktycznego
na podstawie przekazanej dokumentacji**

Recenzja sporządzona została zgodnie z art. 16, 18a, 3 ustawy z dn. 14 marca 2003 roku o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach naukowych i tytule naukowym w zakresie sztuki oraz Rozporządzeniem Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dn. 26 09 w sprawie szczególnego trybu i warunków przeprowadzania czynności w przewodach doktorskich, w postępowaniu habilitacyjnym oraz w postępowaniu o nadanie tytułu profesora i Rozporządzeniem Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z 1. 09 2011 w sprawie kryteriów oceny osiągnięć osoby ubiegającej się o nadanie stopnia doktora habilitowanego.

Wykonana na podstawie: opracowania pt. *„Od projektu do konserwacji. Sztuka konserwacji zabytkowych kodeksów woluminy, księgozbiory, biblioteki. Zabytkoznawcza analiza wartościująca”*, publikacji pt. *„Od projektu do konserwacji. Sztuka konserwacji zabytkowych kodeksów woluminy, księgozbiory, biblioteki” katalog wystawy, wykazu prac twórczych i dorobku artystycznego i naukowego ze szczególnym uwzględnieniem okresu od uzyskania doktoratu oraz autoreferatu*

Dane Habilitantki

Dr Małgorzata Pronobis Gajdzis stopień magistra w zakresie konserwacji i restauracji papieru i skóry uzyskała w 1990 roku na Wydziale Sztuk Pięknych UMK w Toruniu. Pracę

magisterską pt. „Charakterystyka plam foxingowych występujących w zabytkach z papieru” napisała pod kierunkiem prof. dr hab. Alicji Strzelczyk. W tym samym roku rozpoczęła pracę na macierzystej uczelni w Zakładzie Konserwacji Papieru i Skóry na stanowisku asystenta stażysty, a po 4-letnim urlopie wychowawczym została asystentem. W 2006 roku uzyskała stopień naukowy doktora sztuk plastycznych w zakresie konserwacji dzieł sztuki na podstawie dysertacji „Wpływ elementów i rozwiązań konstrukcyjnych książek zabytkowych na ich trwałość”, promotorem w przewodzie doktorskim była prof. dr hab. Alicja Strzelczyk. Od 2008 roku Habilitantka pracuje w Zakładzie na stanowisku adiunkta. Jest czynnym konserwatorem i równoległe z pracą naukowo-dydaktyczną na UMK w Toruniu realizuje prace konserwatorskie. W latach 2013 -2016 była rzeczoznawcą Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w zakresie opieki nad zabytkami w dziedzinie: grafika, materiały biblioteczne i archiwalne, rzemiosło artystyczne i sztuka użytkowa

Ocena dorobku dydaktycznego i artystyczno-naukowego

W ramach pracy dydaktycznej Habilitantka w latach 1995 - 2015 prowadziła cykl ćwiczeń z introligatorstwa artystycznego dla studentów III i IV roku oraz wykładów pt. „Konstrukcja książek zabytkowych na przestrzeni wieków” dla studentów II roku specjalności Konserwacji papieru i skóry. Była opiekunem dziewięciu prac dyplomowych i promotorem sześciu prac magisterskich. Stale pracuje nad udoskonaleniem programu dydaktycznego wzbogacając go o najnowsze osiągnięcia nauki i sztuki konserwacji. Prowadzi praktyki wakacyjne dla studentów. Wygłosiła również wykłady dla uczniów popularyzujące historię introligatorstwa oraz warsztaty dla bibliotekarzy.

Dorobek naukowo – artystyczny Habilitantki w zakresie jej specjalności jest bardzo duży. Jej praca naukowo- konserwatorska koncentruje się wokół konserwacji książki zabytkowej. Na podstawie przedstawionej dokumentacji można wyróżnić dwa tematy, które szczególnie interesują Habilitantkę.

Pierwszy to konstrukcja książki zabytkowej i problematyka jej konserwacji, który znalazł swoją kulminację w projekcie doktorskim i leży ciągle w kręgu zainteresowań dr Pronobis-Gajdzis o czym świadczy m.in. udział w projekcie pt Leksykon oprawoznawczy (grant Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego 1aH 15031083) a także autorstwo haseł w nowym wydaniu *Encyklopedii Książki* (red. Anna Żbikowska-Migoń, Marta Skalska-Zlat, Wrocław 2017) jak i publikacje w prasie fachowej.

Drugi będący pochodną zarówno zainteresowania historią konstrukcji książki jak i pracy konserwatorskiej, której głównym nurtem są zabytkowe kodeksy, a także pokłosiem pracy doktorskiej i który stał się tematem recenzowanej pracy habilitacyjnej, to problem wartościowania (waloryzowania) zabytkowych kodeksów i ich kolekcji. Nurt ten zaowocował wykonaniem badań stanu zachowania i ilości oraz rodzaju nawarstwień w kodeksach z czterech obszernych kolekcji.

Poza pracą naukowo-badawczą jest czynnym konserwatorem. Na dorobek konserwatorski Habilitantki składają się realizacje konserwatorskie indywidualne i zespołowe. Powierzono jej szereg bardzo cennych dla dziedzictwa i kultury polskiej zabytków. Należy tu wymienić przede wszystkim : *Codex aureum Gnesnensis* (2 poł XI wieku z Archiwum Archidiecezjalnego w Gnieźnie), dokumenty rękopiśmienne z XVI i XVII wieku z Biblioteki Kórnickiej. W ostatnich latach zakonserwowała szereg rękopisów w formie kodeksu i starych druków ze zbiorów Związku Karaimów Polskich. Ale dorobek konserwatorski dr Pronobis-Gajdzis to nie tylko konserwacja kodeksów, jest autorką konserwacji wielu rycin, rysunków i obrazów na papierze, w tym szkic Jacka Malczewskiego do obrazu *Prococtwo Ezechiela*, obrazu pastelowego *Portret Kobiety Witkacego*, dokumentów rękopiśmiennych na pergaminie np. dokument wystawiony przez Konrada von Jungingena w 1400 roku (Muzeum w Grudziądzu) i papierze, np. zbiór akt, korespondencji i wypisów z XVI – XIX wieku z Biblioteki Kórnickiej.

Wykaz realizacji konserwatorskich z lat 2007 – 2017 podany przez Habilitantkę liczy 80 pozycji. Współpracuje z wieloma bibliotekami i muzeami w Polsce w tym wymienione już Archiwum Archidiecezjalne w Gnieźnie, Biblioteka PAN w Kórniku, także Muzeum w Grudziądzu, Muzeum w Chojnicach, Muzeum w Koszalinie, Muzeum Mazowieckie w Płocku, Biblioteka Elbląska

Swoje dokonania konserwatorskie i badawcze prezentuje często na wystawach (uczestniczyła w pięciu wystawach zbiorowych i dwóch indywidualnych) i konferencjach (w Polsce i zagranicą, 28 referatów) oraz w publikacjach w periodykach konserwatorskich (26 artykułów).

Poza pracami konserwatorskimi wykonuje kopie cennych zabytków do ekspozycji.

Jak pisze w Autoreferacie jej misją jest propagowanie konserwacji prowadzonej zgodnie z zasadą minimalnej niezbędnej ingerencji. W przypadku konserwacji zabytkowych kodeksów

bez rozszywania bloku. Ta działalność Habilitantki jest bardzo ważna, ponieważ trudno jest przewyciężyć wieloletnie przyzwyczajenia zarówno konserwatorów jak i bibliotekarzy do takiego obrazu książki po konserwacji, w której konstrukcja jest nowa i przede wszystkim zrobiona tak, że wytrzyma wielokrotne przeglądanie. Przez wiele lat uczono, że konserwowana książka powinna po konserwacji odznaczać się idealną konstrukcją. Dzięki pracy ośrodków akademickich Torunia i Warszawy udaje się zmieniać oczekiwania właścicieli i przyzwyczajenia konserwatorów szczególnie tych którzy zrobili dyplom w ubiegłym wieku. Muszę także pocieszyć Autorkę, że klin ssący do konserwacji książek w bloku znajduje się także od kilku lat w Katedrze Konserwacji i Restauracji Starych Druków i Grafiki ASP w Warszawie.

Recenzja rozprawy habilitacyjnej dr Małgorzaty Pronobis – Gajdzis zatytułowanej „Od projektu do konserwacji. Sztuka konserwacji zabytkowych kodeksów woluminy, księgozbiory, biblioteki. Zabytkoznawcza analiza wartościująca”

Należy stwierdzić, że przedstawiona praca spełnia wymogi formalne i odpowiada tytułowi. Składa się z dwóch części: opublikowanego przez Wydawnictwo Naukowe UMK w 2017 roku (ISBN 978-83-231-3933-1) katalogu wystawy zatytułowanego „Od projektu do konserwacji. Sztuka konserwacji zabytkowych kodeksów woluminy, księgozbiory, biblioteki” oraz rozprawy zatytułowanej „Od projektu do konserwacji. Sztuka konserwacji zabytkowych kodeksów woluminy, księgozbiory, biblioteki. Zabytkoznawcza analiza wartościująca” w formie wydruku komputerowego

Katalog liczący 70 stron opatrzony bogatym materiałem ilustracyjnym towarzyszył wystawie prezentującej prace badawczo-konserwatorskie, która miała miejsce na UMK w Toruniu w Galerii „Forum” na Wydziale Sztuk Pięknych w dniach 25 kwietnia – 4 maja 2017 roku. Katalog zawiera dziewięć rozdziałów prezentujących projekty konserwatorskie, zabytkoznawczą analizę wartościującą i realizację konserwatorską: 3 kodeksów (Evangelistarium, Codex Aureum, Gnesnensis, Mszał św. Wojciech), kolekcji kodeksów karaimskich z księgozbioru Józefa Sulimowicza oraz Biblioteki Józefa Działyńskiego w Kurniku (obecnie Biblioteka PAN). Wystawa prezentowała praktyczne zastosowanie zabytkoznawczej analizy wartościującej kodeksów i ich kolekcji, który to temat szczegółowo przedstawiono w rozprawie habilitacyjnej. Rozprawę przedstawiono w formie oprawionego wydruku komputerowego formatu A4 liczącego 128 stron tekstu z 12 tabelami i czterema

schematami. Opracowanie tematu ujęto w 4 rozdziałach poprzedzonych wstępem w języku polskim i angielskim i opatrzone spisem tabel i schematów i bibliografią liczącą 99 pozycji drukowanych i 16 pozycji internetowych. Rozprawa poświęcona jest skonstruowaniu praktycznego modelu służącego określeniu w jakim stopniu różne wartości zabytkowego kodeksu zmieniają się w trakcie konserwacji. Model ten ma pomóc przy tworzeniu projektów konserwatorskich i służyć ocenie przeprowadzonych konserwacji.

Rozdział pierwszy na 42 strony w czterech podrozdziałach wprowadza do rozważań nad problematyką wartościowania zabytkowych kodeksów. Przedstawia zarys historii kodeksu, historię bibliotek, sposoby i formy ochrony książki w ujęciu historycznym i w kontekście wartościowania. Rozdział drugi (45 stron, trzy podrozdziały) przedstawia pojęcie i problematykę analizy wartościującej w teorii i praktyce konserwatorskiej. Autorka przytacza i poddaje pod dyskusję różne metody wartościowania zabytków od Aloisa Riegla po współczesność. Rozdział trzeci (15 stron) i czwarty (19 stron) przedstawiają autorską metodę prowadzenia zabytkoznawczej analizy zabytkowych kodeksów, której efektem ma być określenie ich wartości. W rozdziale trzecim Autorka przedstawia i omawia pod kątem aksjologicznym pojęcia autentyczności i integralności zabytku, substancji pierwotnej i wtórnej. Następnie określa cechy decydujące o wartości zabytków nazywając ich zbiór „duszą” zabytku i wprowadza kategorie atrybutów rzeczywiste (historyczność, naukowość, artystyczność, estetyczność, unikatowość, dawność, emocjonalność, materialność), nierzeczywiste

(społeczne: kulturowość, tożsamość, duchowość, edukacyjność i ekonomiczne: dochodowość i przydatność) i konserwatorskie (stopień rozpoznania zabytku, stan zachowania, prawidłowość sprawowania codziennej opieki, stopień zabezpieczenia przed zagrożeniami, wpływ nawarstwień na substancję pierwotną). W czwartym rozdziale posługując się zdefiniowanymi przez siebie i omówionymi w trzecim rozdziale pojęciami proponuje autorską metodę wartościowania wybranej przez Autorkę grupy zabytków - kodeksów (rozdział 4.1), ich kolekcji (rozdział 4.2) i całych bibliotek (rozdział 4.3). Autorka proponuje kryteria wg. których prowadzona jest analiza pomocne przy ocenie atrybutów m.in. kryteria autentyczności i integralności to: forma i konstrukcja (krawędzie bloku, kształt bloku, oprawa); materiały i substancje (podłoże, media, elementy konstrukcyjne, oprawa); zastosowanie i funkcja (użytkowość, ideowość); stopień przekształcenia. Metoda analizy, której narzędziem są przygotowane przez Autorkę schematy w formie tabel jest interesująca i łudząco łatwa na pierwszy rzut oka do stosowania. Tylko jak określić procentowo zmiany? Jaka jest różnica

między oceną nazwaną przez Autorkę *atrakcyjną* a *interesującą* i czy moje odczucie tych ocen będzie zbliżone do odczucia np. właściciela?

Proces określenia wartości zabytku jest procesem, który przed przystąpieniem do konserwacji przeprowadza w zasadzie każdy konserwator. Być może nie zawsze tak to nazywa, czy też posługując się terminologią zaproponowaną przez teoretyków konserwacji, czy też Habilitantkę. Uporządkowanie pojęć i zaproponowany schemat odnoszący się do wybranej kategorii obiektów z którym aczkolwiek można dyskutować, daje osobom związanym z konserwacją-restauracją książki narzędzie i w pewien sposób wspólny język, jest też metodą oceny projektu czy wykonanej konserwacji.

Według mnie przedstawione schematy postępowania wymagają jeszcze dopracowania, zarówno aksjologicznego jak i językowego, tym bardziej, że to właśnie aksjologia i uporządkowania pojęć był zasadniczym tematem pracy. Kilka przykładów: czy np. należy użyć określenia *atrybuty kulturalne*. Jeżeli atrybutem autorka nazywa cechę zabytku, to co to są cechy kulturalne zabytku?; chęć ujednoczenia językowego spowodowała użycie terminu emocjonalność jako określenia cechy a przecież cechą zabytku - przedmiotu nie może być emocjonalność. Emocjonalność to jest termin który można jedynie odnieść do człowieka ewentualnie zwierząt wysoce rozwiniętych. Przedmiot a tym jest kodeks może budzić lub wywoływać emocje ale nie może ich posiadać. Niezręczne jest także użycie określenia *bardzo dodatnie*. Nie bardzo też rozumiem dlaczego *estetyczność* określa Autorka jako efekt działań pozaartystycznych.

Dr Pronobis – Gajdzis podjęła się bardzo trudnego zadania - muszę przyznać, że zazdroszczę Jej odwagi. Stworzenie nie tylko modelu analizy aksjologicznej, ale również uporządkowanie pojęć i terminów, które definiowane są w ramach różnych nauk (filozofia, socjologia, psychologia, językoznawstwo, nauki historyczne, konserwacja, bibliologia etc, etc) wymaga olbrzymiej wiedzy i łatwości w poruszaniu się po polach wielu dyscyplin.

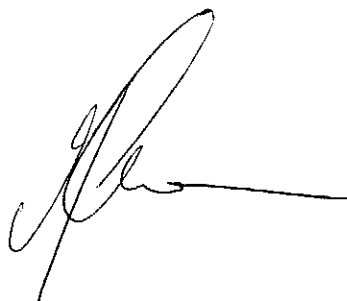
Każda próba systematyki wywołuje dyskusje i każda niesie w sobie pewną „genetyczną” niedoskonałość wynikającą z różnorodności, zawichości, relatywności i bogactwa otaczającego nas świata i nas samych. Ta wywołana przez Habilitantkę dyskusja, to także zaleta powyższego opracowania, zmusza ono do zastanowienia się nad znaczeniem używanych słów i pojęć, skali ocen zjawisk, wywołuje pytania o definicje.

Mimo wątpliwości dotyczących terminologii przedstawiony w dysertacji model waloryzacji jako metody do stosowania w codziennej praktyce jest bardzo cennym wkładem w metodykę konserwacji kodeksów i co - jako konserwator praktyk - uważam za olbrzymią wartość pracy może być bardzo przydatny w codziennej praktyce konserwatorskiej. Wymaga jeszcze dopracowania głównie semantycznego.

Konkludując: jak wynika z przedłożonej dokumentacji dr Małgorzaty Pronobis – Gajdzis jest wszechstronnie przygotowanym artystą-konserwatorem i pracownikiem naukowo - dydaktycznym stale doskonalącym swoje kwalifikacje i intensywnie pracującym twórczo i naukowo, zaangażowanym w pracę dydaktyczną, a Jej działalność w pełni służy ochronie polskiego i światowego dziedzictwa kulturowego.

Należy stwierdzić, że zarówno dorobek naukowy, konserwatorski i dydaktyczny jak i obszerna dysertacja habilitacyjna zawierająca autorską metodę analizy wartościującej zabytkowe kodeksy i ich kolekcje są znacznym wkładem w rozwój dyscypliny konserwacji i restauracji dzieł sztuki i jako takie dają podstawę do przeprowadzenia dalszych etapów procedury habilitacyjnej, dlatego też wnoszę o pozytywną opinię Komisji Habilitacyjnej

Warszawa 04 lipca 2018 roku

A handwritten signature in black ink, consisting of a large, stylized initial 'P' followed by a horizontal line extending to the right.